

## **PRAGMATIK KOMPETENSIYA VA UNING TIL O'RGANISHDAGI AHAMIYATI**

*Rashidova Kamola*

*SamDCHTI 2-kurs magistratura talabasi*

**Annotatsiya:** Pragmatik kompetensiya, ya'ni tildan ijtimoiy vaziyatlarda to'g'ri foydalanish qobiliyati samarali madaniyatlararo muloqotning ajralmas qismi hisoblanadi. O'zining muhim rolga qaramay, pragmatik ta'lim, ko'pincha, til o'qitish jarayonida ikkinchi darajali bo'lib qolmoqda. Ushbu maqolada pragmatik kompetensiyaning nazariy asoslari, uning boshqa fanlar bilan aloqasi, chet tilini o'zlashtirishdagi ta'siri hamda ahamiyati o'rganiladi.

**Kalit so'zlar:** Pragmatik kompetensiya, nutq aktlari, madaniyatlararo muloqot, sotsiolingvistika, til pedagogikasi.

Pragmatik kompetensiya - bu turli xil ijtimoiy vaziyatlarda tildan to'g'ri foydalanish qobiliyatidir. U nutq harakatlarini, xushmuomalalik strategiyalarini, suhbat qoidalarini va madaniy me'yorlarni tushunish va ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Baxman fikricha, pragmatik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismi bo'lib, u grammatik, sotsiolingvistik va nutqiy kompetensiyalarni o'z ichiga oladi.

Pragmatik kompetensiya til o'rganuvchilarga tushunmovchiliklardan qochish va o'z fikrlarini samarali ifoda etish imkonini beradi. Busiz, hatto grammatik jihatdan to'g'ri tuzilgan jumlar noto'g'ri qo'llanilishiga olib kelishi mumkin.

Ma'lumki, pragmatik kompetensiya, tildan kontekst va madaniy jihatlariga mos usullarda foydalanish qobiliyati kommunikativ kompetensiyaning asosidir. An'anaviy til o'rgatish jarayoni grammatik qoidalar va lug'at boyligini birinchi o'ringa qo'ygan bo'lsa-da, pragmatik kompetensiya o'quvchilarga ijtimoiy me'yorlar, xushmuomalalikka rioya qilgan holda tildan foydalanish imkonini beradi. Tildan foydalanish jarayonida nutq grammatik jihatdan benuqson bo'lsa ham, tildan foydalanuvchida pragmatik kompetensiyaning yo'qligi tildan foydalanish jarayonida bir qancha tushunmovchiliklarni keltirib chiqaradi.

Chomskiyning sintaktik tuzilmalar haqidagi qarashlarini o'z ichiga olgan lingvistik kompetensiya kontsepsiyasi ikkinchi chet tilini o'zlashtirish nazariyalari uchun asos yaratdi. Biroq, Hymes tilni o'zlashtirish ijtimoiy-madaniy kompetensiyaning talab qiladi, deb ta'kidlab, kommunikativ kompetensiyaning kiritish orqali bu tor nuqtai nazarga qarshi chiqdi. Hymes modeli to'rt komponentdan iborat:

- **Grammatik kompetensiya:** sintaksis, morfologiya va fonologiya.
- **Ijtimoiy lingvistik kompetensiya:** Kontekstga mos til (masalan, rasmiy va norasmiy registrlar).
- **Diskurs kompetensiyasi:** kengaytirilgan nutq/yozishda uyg'unlik.
- **Strategik kompetensiya:** aloqa uzilishlarini tuzatish strategiyasi.

### **Pragmatik kompetensiyaning tashkil etuvchi aspektlari.**

**1. Nutq aktlari.** Austin va Searle nutq akti nazariyasi bilan pragmatika sohasida inqilob qilib, so'zlar harakatlarni amalga oshirishini ta'kidladilar Ularning fikriga ko'ra, nutq akti nazariyasi quyidagilarga bo'linadi [1]:

- **Lokatsion aktlar:** so'zlarning lug'aviy ma'nosi.

- **Illokatsion aktlar:** so'zlovchining niyati.

- **Perlokatsion aktlar:** so'zlarning tinglovchiga ta'siri.

**2. Xushmuomalalik strategiyalari.** Xushmuomalalik strategiyalari ijtimoiy totuvlikni saqlashga va huquqbuzarliklarning oldini olishga yordam beradi. Braun va Levinson xushmuomalalikning ijobiy va salbiy strategiyalarini aniqladilar.

Masalan, ingliz tilida *"Xona sovib ketdi"* jumlasini oynatib yopish so'rovi sifatida xizmat qilishi mumkin (bilvosita nutq akti). Shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, ingliz tilida so'zlashuvchilar, ko'pincha, xushmuomala bo'lish uchun bilvosita *"Could you possibly?"* kabi jumladan foydalansalar, nemis tilida so'zlashuvchilar fikrni yetkazish uchun to'g'ridan-to'g'ri gapirishni afzal ko'rishlari mumkin.

**3. Suhbatdagi kinoya.** Kinoya aniq aytilmagan, ammo kontekstga asoslangan holda tushuniladigan ma'noni anglatadi. Kinoya qo'llanilganda so'zlovchi niyatini to'g'ridan-to'g'ri ifoda etmaydi.

*Masalan: A: Siz ziyofatga kelyapsizmi?*

*B: Ertaga imtihonim bor.*

Yuqoridagi dialogda birinchi shaxsning javobiga tinglovchi “*Ertaga imtihonim bor*” deya javob beradi, bu esa yashirin tarzda “*ertaga ziyofatga bora olmayman*” degan ma'noni anglatadi. Javob kinoya sifatida berilganiga qaramasdan, so'zlovchi (A) ikkinchi so'zlovchining (B) ziyofatga bora olmasligini tushunib yetadi.

**4. Diskurs (nutq)ni boshqarish.** Nutqni boshqarish mavzuni qachon gapirish, to'xtatish yoki o'zgartirish kerakligini bilishni o'z ichiga oladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, pragmatik kompetensiya til o'rganuvchilarga o'rganilayotgan tilni samarali qo'llashga, o'sha tilda so'zlashuvchi xalqning madaniyatini chuqur o'rganishga yordam beradi. Pragmatik kompetensiyani oshirish uchun til o'rganuvchilardan nutq aktlari, tildagi xushmuomalalik usullari, kinoya, madaniy normalar kabilarni chuqur o'rganish va ularni amalda qo'llash talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Oxford University Press.
2. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47.
3. Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics* (pp. 269–293). Penguin.
4. Ishihara, N. (2010). Instructional pragmatics: Bridging teaching, research, and teacher education. *Language and Linguistics Compass*, 4(10), 938–953.
5. Taguchi, N. (2015). Instructed pragmatics at a glance: Where instructional studies were, are, and should be going. *Language Teaching*, 48(1), 1–50.
6. Thomas, J. (1983). Cross-cultural pragmatic failure. *Applied Linguistics*, 4(2), 91–112.